

HÁROM KONFERENCIÁT tartottunk az *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram* keretében 2003 és 2005 között:

1. 2003. október 15. *Tematikus progresszió magyar és idegen nyelvű szövegekben*

2. 2004. december 10.: *Tudáskeretek*

3. 2005. június 8.: *A korreferencialitás poliglott vizsgálata*

ÖT KÖTETET jelentettünk meg az *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram* keretében 2003 és 2005 között:

1. Officina Textologica 9.: *A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. Linearizáció: tematikus progresszió*
2. Officina Textologica 10.: *A szövegorganizáció elemzésének aspektusai. Fogalmi sémák*
3. Officina Textologica 11.: *Adalékok a magyar nyelvészet szövegtani diszkurzusához*
4. Officina Textologica 12.: *A korreferencialitás poliglott megközelítése*
5. Officina Textologica 13.: Csűry István: *Kis könyv a konnektorokról*

Az *Egy poliglott szövegnyelvészeti kutatóprogram* 1998-ban indult OTKA-támogatással. Ez a pályázat folytatása az akkor megkezdettnek. Eredményeit a konferenciaelőadások és a megjelent kötetek jelzik. Ennek a programnak a sajátossága, hogy kutatásait a poliglottia jegyében végzi. A jelenlegi pályázat két fontos célt kívánt elérni: a szövegek funkcionális és kontrasztív megközelítését, ezzel járulva hozzá a funkcionális, illetve az összehasonlító szövegnyelvészet megteremtéséhez. Az is nagy haszna ennek a kutatási programnak, hogy a konferenciák tartása: az előadásokat követő viták kutatóműhellyé kovácsolták össze a Debreceni Egyetem szövegnyelvészeit, ők konferenciáink állandó résztvevői, és ezáltal folyamatos szakmai eszmecsere megteremtői és biztosítói. Az előadások, a viták és a megjelent írások igen gondolatébresztők, további vizsgálatok elvégzésére ösztönöznek, mert az elemzések különböző elméleti megközelítéseket alkalmaznak, és különféle szövegtípusokat vizsgálnak.

A Debreceni Egyetemen 2003. október 19-én a nyelvi tanszékek belső és külső munkatársainak részvételével megrendezett OT-konferencián a lineáris progresszió aspektusainak vizsgálata volt a téma. A 9. kötet a konferencián elhangzott nyolc előadás írásban kidolgozott változatát tartalmazza.

CSÜRY ANDREA *A tematikus progressziósajátosságai okozta problémák idegen nyelvű szövegek interpretációjában* című írásában a kétoldali rémaszerkezet gazdaságosságát francia nyelvű újságszövegekben elemezte. Az előadásban elemzett öt példaszöveg a szerző által „kétoldali rémaszerkezet”-nek nevezett konstrukciók rendkívüli gazdaságosságát bizonyítja, annak ellenére, hogy interpretációjuk bizonyos nehézségekkel jár.

PELYVÁS PÉTER *A tematikus progresszió és annak hiánya angol nyelvű szövegekben* című előadása-írása kognitív keretben vizsgálja pszichotikus szövegek szerkezetét. Vizsgálatának fontosságát és értékét az jelzi, hogy a kognitív modell létrehozásának a mindennapi oktatómunkában is nagy szerepe van.

SKUTTA FRANCISKA „Gyönyörű egy okoskodás!” *A tematikus progresszió karikatúrája Molière-nél* című előadása-írása Molière két művéből egy-egy dialógus ’érvelő szekvenciá’-ján mutatja be a tematikus progresszió „furcsa megbicsaklás”-ait ötletes elemzésekkel és szemléletes példákkal. Az érvelés tematikus progressziójának vizsgálatával mutatja be a nevetés forrásának a különbségét.

BODA I. KÁROLY—PORKOLÁB JUDIT *A tematikus progresszió vizsgálata kiválasztott szövegekben korreferencia-elemzés segítségével* című előadása-írása egy olyan elemző apparátust mutat be, amelynek célja szövegek korreferencia-relációinak és tematikus progressziójának formalizált ’algoritmikus’ elemzése.

KISS SÁNDOR *Előrehaladó párbeszéd? (Molière-szövegek alapján)* című előadása-írása a tematikus progresszió vizsgálatát hatékony eszközként mutatja be az irodalmi művek párbeszédeinek elemzésében.

CSÜRY ISTVÁN *Konnektorok és tematikus progresszió* című írása sajátos jelentésszerkezet-vizsgálatában pontosan megfogalmazott kérdésre keres választ logikus gondolatmenettel: „lehet-e általános következtetéseket levonni a konnektorok jelenlétéből a kotextusuk tematikus felépítésére vonatkozóan?” Lényeges megállapításra jut: „A progresszió terminus egyetlen síkon érvényesülő linearitást sugall, mely bár egyes szövegekben, szövegrészletekben megjelenik, [...] mégsem felel meg annak a többrétű, hierarchikus, [...] szerkezetnek, melyet a szövegek tematikus viszonyai alkotnak.”

SZABÓ ZOLTÁN *Tematikus progresszió stílustörténeti megközelítésben* című írásának célja: „a tematikus progresszió stílustörténeti szempontú és érdekű” vizsgálata arra a következtetésre jut, hogy a tematikus progresszió típusainak figyelembevételével elkülöníthetők egymástól az egyszerű és a bonyolult jellegű stílusirányzatok, másrészt arra, hogy stilisztikai elemzéssel kimutatható a tematikus progresszió néhány, stílustörténeti jellegű és stilisztikai szempontból minősíthető, típusváltozata.

PETŐFI S. JÁNOS *Fogalmi, referenciális és kommunikatív jelentés* című írásának elemei világosan épülnek egymásra. Tanulmányában egyrészt a jelentés értelmi, korreferenciális és kommunikatív összetevőjét értelmezi, kapcsolatba hozva azokat a szövegorganizáció megjelenési formáival, másrészt elhelyezi ebben a keretben a téma-réma szerkezet és a tematikus progresszió elemzését.

Az *Officina Textologica* 10. a szövegarchitektonikákra vonatkozóan különféle organizációformákat különböztet meg. A *kompozicionális organizáció* elemzésében a *fogalmi sémák* központi szerepet játszanak, ezért e sémák különféle aspektusainak a vizsgálatának szenteltük a következő konferenciát és egyben kötetet.

Az *Officina Textologica* első kötetében vázolt program egyik pontja az volt, hogy diszkusziót kell kezdeni a magyar nyelvű szövegtani munkákról. Ennek a programpontnak a megvalósítása lett volna a célja a tervezett 11. kötetnek. A kiválasztott szerzők és művek a következők voltak:

de Beaugrande, Robert-Alain—Dressler, Wolfgang U. 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest: Corvina.

Fehér Erzsébet 2000. *A szövegkutatás megalapozása a magyar nyelvészetben. Tudománytörténeti vázlat*. NytudÉrt 147. sz.

Kocsány Piroska 2002. *Szöveg, szövegtípus, jelentés: a mondás mint szövegtípus*. NytudÉrt 151. sz.

Petőfi S. János 1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram*. Officina Textologica 1. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.

Petőfi S. János—Benkes Zsuzsa 1998. *A szöveg megközelítései. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba*. Iskolakultúra. Budapest: Aduprint Kiadó.

Szikszaíné Nagy Irma 2004. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris Kiadó.

Tolcsvai Nagy Gábor 1994. *A szövegek világa*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

A tervezett kötetet sajnos nem sikerült az elképzeléseknek megfelelően megvalósítani. Külső körülmények miatt a tervezett kötet valamennyi írása sem készülhetett el elfogadható határidőre.

De a kötet így is tudományos diszkusziót indított el a magyar nyelvű szövegtani munkákról, és ez önmagában is fontos eredmény: a szerzők reflektálnak a másik munkájára. A közös tárgy, de a többnézőpontúság, az egyes tanulmányok alaposága, módszeressége és következetessége érdekes olvasmánnyá teszi.

Minthogy azonban az elkészült három írás önmagában is sajátos egységet képez, így is egészset alkot.

A negyedik kötet, az *Officina Textologica* 12. — a második kötet diszkuszióköteteként — a korreferencialitás vizsgálatával kapcsolatos átfogóbb kérdéseket jár körül különböző elméleti háttérrel. Ráadásul a korreferencialitás témaköréhez kontrasztív szemlélettel közelít: célja magyar nyelvű szövegek korreferenciális sajátosságainak összevetése idegen nyelvű szövegeknek — legfőképp az elemzett magyar nyelvű szövegek francia, angol, német fordításainak — korreferenciális jellemzőivel. A tanulmányok szerzőinek szövegválasztása egyben azt is lehetővé teszi, hogy ne csak nyelvi, hanem különböző szövegtípusokra jellemző sajátosságokat is összehasonlíthassanak.

KISS SÁNDOR és SKUTTA FRANCISKA *Korreferencia-kérdések kontrasztív megvilágításban* című tanulmányában különbséget téve lexikai és grammatikai korreferencialitás között a lexikai korreferencialitás egyetlen típusára összpontosít: a névmásokra, illetve a névmási utalást valamilyen módon megvalósító elemekre. Figyelemre méltó az az általánosító észrevétel, valamint kérdésfelvetés, amelyet a szerzők a kontrasztív vizsgálat tanulságaként fogalmaznak meg: „A korreferencia mint egyetemes szövegszerkesztési szükséglet a két nyelvben hasonló kategóriákat teremtett, amelyek egyben implikálják a névmási rendszerek párhuzamosságát. A további kutatásnak kellene tisztáznia korreferencia és változó

kvalifikáció viszonyát, valamint az önálló névmások és főnévi determinánsok pontos szemantikai kapcsolatát a két nyelvben.”

CSÜRY ANDREA a korreferenciális viszonyokat magyar és francia dialogikus szövegben hasonlítja össze. A szerző elemzésre látszólag heterogén korpuszt választ: egy mai magyar dráma részletét, valamint egy lejegyzett francia nyelvű köznap beszélgést. A heterogenitás szándékos, mivel a szerző éppen a korreferencialitás eszközeinek jellemzésével kívánja láthatóvá tenni a két szövegtípus hasonló és különböző jellegzetességeit. A vizsgálat eredménye figyelemreméltó: a sok szempontból azonos dialógusok árnyalatnyi eltéréseire és ezeknek az eltéréseknek az okaira a szerző kézzelfogható s logikus magyarázatot ad.

CSÜRY ISTVÁN kutatásának nyelvi anyaga szintén párbeszéd: a szerző magyar és francia nyelvű dialógusok komplex szövegösszetevőit elemzi. Témaválasztásának motivációja az, hogy a mai magyar szövegtan kutatásban nem kap kellő figyelmet az élőbeszéd szövegeinek vizsgálata, a szerző szavaival: az ilyen szövegek jellemzései „részint parciálisak (hiszen a beszédművek sajátosságait elméleti és gyakorlati-technikai okokból is nagy és nehéz munka a teljesség igényével felmérni), részint pedig hipotetikusak és intuitívak (hiszen a kellő mennyiségű, változatosságú és feldolgozott adatok híján a kutatók részben vagy kizárólag a saját beszélői gyakorlatukról és tapasztalataikról alkotott szubjektív képet általánosítják).” A szerző kutatásával az említett hiányosságon kíván enyhíteni, s egyben hozzájárulni ahhoz, hogy az általa elemzésre választott törvényhozási dialógus vizsgálatának tapasztalataival „az írott közegben létező, a szövegnyelvészet által hagyományosan tanulmányozott szövegjelenségekről szóló ismereteinket” is pontosíthassuk.

PELYVÁS PÉTER *Rejtett megfelelések (korreferencia-viszonyok) az angol módbeli segédigék konceptuális szerkezeteiben* című tanulmányában látszólag rendszernyelvészeti, ugyanakkor a szöveg-összefüggésben is ható problémát elemmez. A „rejtett megfelelések” olyan erők, illetve szerepek és szereplők, amelyek részt vesznek a jelentés-összefüggés megteremtésében, de a mondatok aktuális megformálásában rejtve maradnak. A szerző szerint „jelenlétük a konceptuális struktúrában azonban igazolható a segédigék grammatikájának (jelentésfajtánként jól elkülöníthető) jellegzetességei alapján”.

BODA I. KÁROLY és BODÁNE PORKOLÁB JUDIT egy angol versnek és magyar fordításainak korreferencialitását veti össze. A szerzők Melcsuk és Zsolkovszkij szemantikai modelljét véve alapul olyan metanyelvi szintű jelentésreprezentációt mutatnak be, amely képes a szövegek téma-réma szerveződésének reprezentálására, és ezáltal bármely szövegfordítás jelentésstruktúrájának megőrzésére. A szerzők a szöveg jelentésstruktúrájának leírására jelentős részben formális modellt dolgoznak ki, aminek során kiindulópontjuk az, hogy egy szöveg értelmezésekor az egyes szavak jelentéséből indulnak ki, s ezekből kísérlék meg vezetni szemantikai függvényekkel a reprezentálni kívánt kommunikációs egységet.

DOBI EDIT a mikroszintű, a mezoszintű, végül a makroszintű korreferencialitás eszközeit szemlélteti magyar és német szövegekben. A korreferenciális eszközöknek az utalás hatókörét figyelembe vevő rendszerezése azt a célt szolgálja, hogy különbséget tehessünk az egyes nyelvi rendszerekre — szövegbeli funkciójuktól függetlenül — jellemző (azaz nyelvspecifikusnak mondható), illetve a szövegtani jelenségek között. Ezt a törekvést a szerző azzal magyarázza, hogy „a nyelvspecifikus grammatikai jelenségek — bár olykor nehezen választhatók külön a szövegnyelvészetiektől, mivel gyakran a korreferencialitás megteremtéséhez is hozzájárulnak — nem a szövegtan, hanem a mondatgrammatika keretében magyarázandók.” A vizsgálat korpusza egy-egy szaknyelvi és egy-egy szépirodalmi szöveg mind magyar, mind német nyelven, hogy lehetővé váljon az egyes stílusrétegeket jellemző korreferencialitás kontrasztív megközelítése is.

A kötetben közölt tanulmányok egyrészt a kontrasztív kutatások tapasztalatait összegzik, másrészt pedig olyan kérdéseket, problémákat fogalmaznak meg, amelyek újabb poliglott szemléletű vizsgálatokat szorgalmaznak.

Az Officina Textologica 13. kötete Csűry István *Kis könyv a konnektorokról* című műve, mely habilitációs értekezésének némileg átdolgozott változata, szándéka szerint hiánypótló mű a magyar szövegtani szakirodalomban, ugyanis a szöveg ezen összetevői eddig nem képezték nálunk intenzív kutatás tárgyát. Ez különösen érdekes a külföldi kutatással való összehasonlításban. Tolcsvai Nagy Gábor szerint „Csűry a francia nyelvtudományi diskurzusba lépteti be olvasóját, fogalmai, módszertana és korpusza jó részét onnan hozza. Ez a szemléletmód, nyilvánvalóan elhelyezve a Debreceni Egyetemen az elmúlt két évtizedben kialakult szövegtani kutatási irányokban, kijózanító hatású a generatív szintaxis és a kognitív szövegtan néha talán túlságosan is elméleti kutatásaira.”

A könyv első fejezete a konnektor fogalmával és a konnektorműködés/konnektorhasználat sajátosságaival foglalkozik. Több felfogást is áttekint, s a konnektort — részben a relevanciaelmélet szellemében — szövegszerkezeti funkcióként definiálja, meghatározva ennek viszonyát az egyéb szövegstrukturáló elemekkel, és bemutatva a konjunktok relációjának többszintű reprezentációját.

A második fejezet azt vizsgálja, hogy milyen hely illeti meg a konnektorokat a nyelv rendszerében. Tárgyalja a relációtípusok kérdését és a különböző lexikai egységek interpretációvezérlő sajátosságait és az egyik alapvető — konnektorral jelzett — jelentésviszonyt: az ellentétet. A konnektorinterpretáció argumentativista és szillogisztikus megközelítésének kritikája mellett a fogalmi sémák szerepének jelentőségét hangsúlyozza.

A harmadik fejezet a szöveg szerkezete felé fordul. A szöveg értelmi részstruktúráinak egymásba fonódását elemezve a konnektorpólusok lokalizációjának és körülhatárolásának nehézségeit és lehetőségeit veszi számba. A tárgyalt jelenségek formális leírására törekedve kidolgoz egy olyan XML-alapú annotációs eszközt, amelynek használatával lehetőség van a további konnektorkutatások empirikus megalapozására, a szükséges vizsgálati anyag megfelelő preparálására. Ezzel a munka bizonyos pontokon egészen új megközelítéseket ad, új perspektívákat vet fel.